

ZAŁĄCZNIK nr 2

Autoreferat

1. Informacje podstawowe i przebieg pracy zawodowej

Imię i nazwisko:

Artur Bołtromiuk

Posiadane dyplomy i stopnie naukowe:

Stopień doktora nauk ekonomicznych w zakresie ekonomii uzyskany 26.06.2001 na Wydziale Ekonomicznym Uniwersytetu w Białymstoku; rozprawa doktorska *Stan i kierunki rozwoju działalności gospodarczej na obszarach chronionych*.

Dyplom ukończenia studiów wyższych magisterskich 27.06.1994 na kierunku ekonomia Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Warszawskiego Filii w Białymstoku (z wyróżnieniem); praca magisterska *Próba określenia ekonomicznej efektywności wykorzystywania zasobów przyrody na przykładzie gminy Narewka* zajęła II miejsce w wojewódzkim międzyuczelnianym konkursie NOT na najlepszą pracę magisterską o tematyce związanej z ekologią i ochroną środowiska.

Zatrudnienie:

- od 1994 r. – Wydział Ekonomiczny Uniwersytetu w Białymstoku (do 1997 Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku); stanowisko: adiunkt w Zakładzie Przedsiębiorczości
- od 2004 r. – Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk (IRWiR PAN); stanowisko: adiunkt w Zakładzie Integracji Europejskiej
- 2003–2011 – Nadbużańska Szkoła Wyższa w Siemiatyczach; stanowisko: starszy wykładowca (w latach 2006–2011 dziekan Wydziału Nauk Społecznych)
- 2001–2003 – Wyższa Szkoła Wychowania Fizycznego i Turystyki w Supraślu; stanowisko: wykładowca
- 1998–2001 – Rządowe Centrum Studiów Strategicznych Biuro Rozwoju Regionalnego z siedzibą w Białymstoku; stanowisko: specjalista

2. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

Osiągnięcie naukowe w myśl art. 16 ust. 2 rzeczonej ustawy stanowi **cykl siedmiu jedno-tematycznych publikacji**, dotyczących gospodarowania na obszarach chronionych. Zostały one zamieszczone w trzech książkach pod moją redakcją wydanych przez IRWiR PAN w latach 2010–2011, będących efektem projektu badawczego, którego jestem współautorem, głównym wykonawcą i koordynatorem badań, finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju NR NR11001204 *Społeczno-gospodarcze uwarunkowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000 na terenie Zielonych Płuc Polski*.

Na rzeczony cykl publikacji tworzący pewną logiczną całość składają się następujące opracowania:

1. **BOŁTROMIUK A.**, 2011, *Przesłanki utworzenia i geneza sieci Natura 2000*, [w:] Bołtromiuk A., Kłodziński M. (red.), *Natura 2000 jako czynnik rozwoju zrównoważonego obszarów wiejskich regionu Zielonych Płuc Polski*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 75–101.
2. **BOŁTROMIUK A.**, 2011, *Zrównoważony rozwój wsi i rolnictwa w kontekście wspólnej polityki rolnej UE*, [w:] Bołtromiuk A., Kłodziński M. (red.), *Natura 2000 jako czynnik rozwoju zrównoważonego obszarów wiejskich regionu Zielonych Płuc Polski*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 47–73.
3. **BOŁTROMIUK A.**, 2011, *Koncepcja, metody i organizacja badań*, [w:] Bołtromiuk A. (red.), *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju gmin objętych siecią Natura 2000 w świetle badań empirycznych*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 11–40.
4. **BOŁTROMIUK A.**, 2011, *Realizacja funkcji turystycznej na obszarach sieci Natura 2000*, [w:] Bołtromiuk A. (red.), *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju gmin objętych siecią Natura 2000 w świetle badań empirycznych*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 269–291.
5. **BOŁTROMIUK A.**, 2010, *Możliwości i problemy rozwoju obszarów wiejskich objętych europejską siecią ekologiczną Natura 2000 – podsumowanie i rekomendacje*, [w:] Bołtromiuk A. (red.), *Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 jako nowy element otoczenia polskiej wsi i rolnictwa*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 254–282.
6. **BOŁTROMIUK A.**, 2011, *Koncepcja systemu publicznego wsparcia rolnictwa na obszarach europejskiej sieci ekologicznej*, [w:] Bołtromiuk A., Kłodziński M. (red.), *Natura 2000 jako czynnik rozwoju zrównoważonego obszarów wiejskich regionu Zielonych Płuc Polski*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 359–397.
7. **BOŁTROMIUK A.**, 2010, *Miejsce uwarunkowań społeczno-gospodarczych w planie ochrony Białowieskiego Parku Narodowego*, [w:] Bołtromiuk A. (red.), *Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 jako nowy element otoczenia polskiej wsi i rolnictwa*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 225–253.

Dwa pierwsze opracowania mają charakter teoretyczny i zarysowują szerokie tło badań nad gospodarką obszarów objętych Europejską Siecią Ekologiczną Natura 2000 (ESE N2000) w Polsce. Celem publikacji pt. *Przesłanki utworzenia i geneza sieci Natura 2000* było usystematyzowanie wiedzy na temat przyczyn ustanowienia nowej przestrzennej formy ochrony przyrody, w dużym stopniu kształtującej społeczno-gospodarcze warunki rozwoju znacznej części terenów wiejskich naszego kraju oraz prześledzenie kilkuletniego procesu wytyczania obszarów ESE N2000 i rozpoznanie czynników warunkujących tenże proces. Głównym motywem utworzenia w Europie spójnego systemu najcenniejszych przyrodniczo obszarów połączonych korytarzami ekologicznymi pod nazwą Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 było powstrzymanie, a nawet odwrócenie trendu spadkowej różnorodności biologicznej, która na naszym kontynencie od dawna znajduje się pod dużą presją działalności gospodarczej i urbanizacji. Państwa członkowskie UE w latach dziewięćdziesiątych XX wieku zostały zobowiązane do wyznaczenia obszarów sieci na swoim terytorium oraz zachowania i odtwarzania siedlisk i gatunków tam występujących poprzez odpowiednie zabiegi ochronne, zagospodarowywanie, unikanie zanieczyszczania i pogarszania ich stanu. Jednakże wyznaczanie i zatwierdzanie terenów sieci okazało się procesem trudnym i długotrwałym – w połowie 2010 roku w 21 krajach UE, w tym w Polsce, liczbę i powierzchnię obszarów Natura 2000 Komisja Europejska oceniła jako niekompletną.

Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 to praktyczny wyraz idei ochrony różnorodności biologicznej wspólnej dla wszystkich krajów UE oraz społecznej potrzeby zachowania gatunków i siedlisk zagrożonych wyginięciem. Praktykę funkcjonowania obszarów Natura 2000 można opisać opierając się na czterech podstawowych kryteriach: 1) sprawności i rzetelności wyboru (typowania) elementów sieci, 2) efektywności organizacji i zarządzania sie-

cią, 3) skuteczności ochrony zlokalizowanych tam wartości przyrodniczych, 4) adekwatności finansowania podejmowanych działań ochronnych. Uzasadnieniem takiego doboru kryteriów jest fakt, iż tylko system trafnie wyselekcjonowanych, z przyrodniczego punktu widzenia cennych obszarów, zarządzanych w warunkach pogodzenia wymogów ich funkcji ochronnej, społecznej i gospodarczej, przy wsparciu instrumentami i mechanizmami finansowania pozwalającymi zarówno chronić siedliska i gatunki, jak i rekompensować skutki wprowadzonych ograniczeń społecznościom lokalnym, pozwoli zrealizować idee leżące u podstaw ustawodawstwa unijnego w zakresie różnorodności biologicznej.

W bezpośrednim sąsiedztwie sieci lub na jej terenie mieszka, często nie wiedząc o tym, wielu obywateli Unii, wykorzystując obszary „naturowe” do innych niż ochrona przyrody celów, np.: rolnictwa, leśnictwa, rybołówstwa, turystyki czy rekreacji. Zarządzanie takimi obszarami stanowi zatem trudne wyzwanie, gdyż wymaga znalezienia sposobów na pogodzenie działań ochronnych z istniejącym formami zagospodarowania terenu. Ponieważ motywem przewodnim powołania ESE N2000 jest zachowanie dziedzictwa przyrodniczego całego kontynentu, jednak przy akceptacji gospodarczej aktywności człowieka, istniejąca rozbieżność interesów społecznych i prywatnych może prowadzić i prowadzi do napięć i konfliktów na tle korzystania z lokalnych zasobów środowiska przyrodniczego. Konflikty te są niejednokrotnie pozorne, wynikające z niezrozumienia wzajemnych, często zasadnych, argumentów i stanowisk, a w wielu przypadkach mogą być skutecznie neutralizowane lub rozwiązywane. Jednak do znalezienia efektywnych rozwiązań i wprowadzenia stosownych metod zarządzania niezbędne jest zrozumienie istoty kontrowersji między użytkownikami gruntów a podmiotami działającymi na rzecz ochrony przyrody, szczegółowe rozpoznanie mechanizmów i przyczyn konfliktów, co z kolei wymaga rzetelnej wiedzy na temat otoczenia społecznego i gospodarczego oraz rozwoju obu tych sfer, której powinny dostarczyć badania naukowe. Pogodzenie wizji „ochrony” z wizją „rozwoju” w ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju nie będzie łatwe, ale jest z pewnością osiągalne. Obszary Natury 2000 z definicji mają bowiem pozostawać terenami wykorzystywanymi gospodarczo, a dla niektórych chronionych siedlisk gospodarowanie jest wręcz warunkiem przetrwania.

W opracowaniu pt. **Zrównoważony rozwój wsi i rolnictwa w kontekście wspólnej polityki rolnej UE** podjęto problem oceny wpływu kierowanych do polskich rolników środków wspólnej polityki rolnej (WPR) UE na środowisko przyrodnicze obszarów wiejskich. Rolnictwo jest bowiem w zasadzie jedyną dziedziną gospodarowania na obszarach sieci Natura 2000, która z tego tytułu może otrzymywać znaczące wsparcie finansowe. Należy podkreślić, że w celach polityki rozwoju obszarów wiejskich i wielu instrumentach WPR, podobnie jak w odniesieniu do całości problematyki gospodarowania na obszarach chronionych, bardzo dobrze znajduje odzwierciedlenie koncepcja zrównoważonego rozwoju (ZR), będąca teoretyczną podstawą prowadzonych przeze mnie badań i analiz. Koncepcja ZR wprowadza bowiem do ekonomii rozwoju kwestię skutecznego harmonizowania trzech sfer: gospodarczej, społecznej i środowiskowej (równie w tej koncepcji ważnej i traktowanej jako istotny element społecznego dobrobytu) oraz założenie dbałości o interesy przyszłych pokoleń (kategoria sprawiedliwości międzygeneracyjnej), dzięki czemu niweluje pewne niedostatki wcześniejszych teorii rozwoju, wprowadzając bardziej eleganckich formalnie, ale nierzadko dość odległych od realnych procesów rozwojowych. Tymczasem szerokie włączenie do analiz ekonomicznych czynnika środowiska i dłuższa perspektywa czasowa oceny przyrodniczych i społecznych skutków gospodarowania pozwalają precyzyjniej zdiagnozować specyfikę obszarów chronionych i określić kierunki/scenariusze ich rozwoju, adekwatne do potrzeb i człowieka, i przyrody. Należy podkreślić, że współcześnie *sustainable development* stanowi (przynajmniej jako hasło), niemal nieodłączny element polityk, strategii i planów opracowywanych na szczeblach międzynarodowych, krajowych, regionalnych i lokalnych. Pojęcie to urosło już do rangi „słowa – klucza”, uwzględnianego w konstytucjach i ustawach. Mimo tego kwestie

ochrony środowiska są wciąż trudne do pogodzenia z realizacją wizji szybkiego rozwoju gospodarczego, wdrażanie zasad ZR wciąż budzi liczne kontrowersje, a w społecznej rzeczywistości przejawy stosowania tego podejścia pozostają nadal słabo zauważalne

Również efekty środowiskowe WPR są jeszcze w Polsce mało widoczne i przez to trudne w interpretacji, niemniej warto możliwie wcześniej podejmować próby ich identyfikacji, co też uczyniłem. Okazuje się, że oddziaływanie programów unijnego wsparcia na zasoby i walory lokalnego środowiska przyrodniczego ma charakter z jednej strony pozytywny w postaci np. zainicjowania świadomych działań rolników na rzecz środowiska, co najczęściej sprowadza się do wyraźnego ograniczenia odłogowania użytków rolnych i zmniejszenia ryzyka zanieczyszczeń wód, z drugiej zaś strony negatywny – chodzi tu o przyspieszenie tempa wzrostu intensywności produkcji rolnej gospodarstw towarowych, wywierającej większą presję na przyrodę. Jednakże pozytywny efekt środowiskowy unijnych instrumentów, a zwłaszcza programu rolnośrodowiskowego i wsparcia obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), zachęcających beneficjentów do wykorzystywania rolniczego terenów mało opłacalnych ekonomicznie, ale cennych przyrodniczo, równoważy (co najmniej) niekorzystne rezultaty działań przyspieszających zmiany strukturalne w rolnictwie, które zagrażają różnorodności biologicznej obszarów wiejskich. Należy tu podkreślić, że również przy braku unijnych impulsów rozwojowych intensyfikacja polskiego rolnictwa towarowego miałaby miejsce, tylko przebiegałaby w wolniejszym tempie oraz – co bardzo istotne z punktu widzenia ochrony przyrody – bez konieczności przestrzegania wymogów środowiskowych, jakie nakładają prawo i fundusze unijne. Ważne jest jednak, aby przyspieszony rozwój polskiej wsi i rolnictwa, pod wpływem dostępu do funduszy strukturalnych i instrumentów cenowo-rynkowych WPR, był rzeczywiście (na poziomie konkretnych działań i alokacji środków budżetowych), a nie tylko formalnie (na poziomie deklaracji, zapisów w aktach prawnych i dokumentach strategicznych), zgodny z koncepcją *sustainable development*.

Trzy kolejne publikacje spośród siedmiu wymienionych na wstępie mają charakter empiryczny i ściśle wpisują się w szczegółową część badań projektu finansowanego przez NCBiR. Opracowanie pt. **Koncepcja, metody i organizacja badań** zawiera omówienie zaproponowanej przeze mnie koncepcji badań społeczno-gospodarczych uwarunkowań zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich Zielonych Płuc Polski (ZPP) objętych siecią Natura 2000: ilościowych na poziomie obszarów wiejskich całego regionu (341 gmin), ilościowych i jakościowych na poziomie 19 wybranych według jednolitych kryteriów gmin tzw. naturowych i porównawczych, oraz jakościowych na poziomie poszczególnych jednostek administracyjnych i specyficznych zagadnień, zjawisk, tendencji występujących na danym obszarze ze znacznie wyższą niż przeciętnie intensywnością. Zostały tam również sformułowane problemy i cele badawcze oraz uzasadniony merytoryczny i przestrzenny zakres analiz. Prześledzono kolejne etapy badań wraz z towarzyszącymi im zróżnicowanymi metodami, narzędziami i technikami ilościowymi oraz jakościowymi. Omówiono też organizacyjne aspekty całości procesu badawczego. Ponieważ konkurencyjność funkcji pełnionych przez obszary Natury 2000 implikuje wiele problemów i konfliktów, będących efektem sprzecznych interesów gospodarujących tu podmiotów, to przedmiot badań był wieloaspektowy i interdyscyplinarny – złożyły się nań głównie zagadnienia gospodarcze, takie jak: szanse i ograniczenia rolnictwa, aktywności pozarolniczej, inicjatyw samorządowych na obszarach Natury 2000, oraz społeczne w postaci poziomu świadomości ekologicznej, czy systemu informacji i komunikacji społecznej dotyczące sieci. Szczegółowymi badaniami objęto wiele innych aspektów funkcjonowania różnych podmiotów gospodarczych na terenach chronionych – rolników, przedsiębiorców, kwaterodawców, samorządów wiejskich.

Przedmiot badań obszarów wiejskich całego regionu ZPP (I poziom badań) stanowił zrównoważony rozwój na poziomie NTS 5. Statystycznej obserwacji poddano łącznie wszystkie 341 zlokalizowanych tam gmin wiejskich i obszarów wiejskich gmin miejsko-

wiejskich. Celem badań była identyfikacja poziomu rozwoju w trzech wymiarach – składowych zrównoważonego rozwoju: ekonomicznym, społecznym i środowiskowym, syntetyczna ocena sumy składowych *sustainable development*, określenie stopnia zrównoważenia rozwoju, a także wybór gmin do kolejnej sekwencji badań, tzw. porównawczych, o zbliżonym zaawansowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego do gmin „naturowych”. Ponadto zebrane na tym etapie analizy dane i opracowane przy ich wykorzystaniu wskaźniki posłużyły do budowy statycznego modelu zrównoważonego rozwoju gmin objętych siecią Natura 2000. Zastosowano tu takie metody badawcze, jak: metoda sum standaryzowanych, analiza równań parametrycznych, analiza czynnikowa, drzewa regresyjne C&RT, Dynamika Systemów. Na II poziomie badań ich przedmiotem było rozpoznanie zagadnień nieobjętych statystyką masową, takich jak np. czynniki i bariery rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, gospodarki rolnej, turystyki wiejskiej, problemy wiejskich samorządów, zawartość i realizacja gminnych strategii rozwoju, jakość zarządzania zrównoważonym rozwojem gminy, poziom świadomości ekologicznej mieszkańców, realne i potencjalne konflikty na tle alokacji zasobów środowiskowych i zarządzania nimi, aktywność organizacji pozarządowych oraz wiele innych interesujących kwestii. Do szczegółowych analiz wytypowano 19 gmin z obszaru ZPP. Wybór 14 z nich był stosunkowo prosty – przyjęto kryterium udziału obszarów sieci Natura 2000 w powierzchni gminy w przedziale 80–100%. Dobór 5 gmin porównawczych wiązał się z zastosowaniem znacznie bardziej złożonej procedury opierającej się dziewięciu kryteriach – dwóch podstawowych i siedmiu dodatkowych. Główną metodą badawczą wykorzystaną na tym etapie był sondaż diagnostyczny, a technikami badawczymi: standaryzowane i pogłębione wywiady oraz ankiety pocztowe. Celem badań III poziomu było z jednej strony wykorzystanie dodatkowych pozyskanych informacji i danych do opracowania kierunków/scenariuszy rozwoju obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000, z drugiej zaś – rozpoznanie specyficznych zagadnień, zjawisk, tendencji: a) obecnych tylko w niektórych gminach (nie obserwowanych powszechnie), bądź występujących na danym obszarze ze znacznie wyższą niż przeciętnie intensywnością; b) których obserwacja statystyczna we wszystkich gminach wymagałaby poniesienia stosunkowo wysokich nakładów (ograniczenie kosztów badania). Główne metody i techniki badawcze zastosowane na tym etapie to: studia przypadków, pogłębione wywiady i studia literaturowe.

Wśród ogólnych celów badań o charakterze diagnostycznym i prognostycznym znalazły się następujące: 1) rozpoznanie relacji między gospodarką – środowiskiem – społeczeństwem na obszarach ESE N2000 w ramach przestrzennej, wielowymiarowej analizy porównawczej; 2) analiza procesu tworzenia i zarządzania siecią Natura 2000; 3) pogłębienie wiedzy o procesach społeczno-gospodarczych, jakie zachodzą w gminach objętych Naturą 2000; 4) identyfikacja barier rozwojowych wynikających z nowych obowiązków, jakie na miejscowe społeczności nałożyła Natura 2000 oraz wskazanie możliwości przewyciężenia tych barier; 5) zaproponowanie instrumentów finansowych, rozwiązań organizacyjnych i innych działań wspierających zrównoważony rozwój gmin i internalizację dodatkowych kosztów zewnętrznych podmiotów gospodarczych. Poszukując odpowiedzi na postawione pytania badawcze sformułowano dwie hipotezy:

1. Realizacja zasad zrównoważonego rozwoju na obszarach sieci Natura 2000 pozwala na bezkonfliktowe współistnienie funkcji środowiskowej, gospodarczej i społecznej. Przestrzeganie tych zasad wiąże się jednak dla podmiotów tam gospodarujących z nowymi ograniczeniami i dodatkowymi kosztami.

2. Podstawowymi czynnikami warunkującymi skuteczność ochrony różnorodności biologicznej w ramach sieci Natura 2000 są: partycypacja społeczna jako wynik otwartego dialogu społecznego oraz publiczne wsparcie finansowe w formie systemu rekompensat. Natura 2000 jako dobro publiczne nie może pozostawać bowiem problemem (i kosztem) prywatnym lokalnych społeczności, władz samorządowych, miejscowych podmiotów gospodarczych.

Wydaje się, że pożądaną strategią rozwoju gmin z dużym udziałem obszarów chronionych powinno być racjonalne, długookresowe wykorzystywanie ich cennego kapitału przyrodniczego, który winien służyć także do wzmocnienia lokalnej aktywności gospodarczej i społecznej. Kapitał ten bowiem nie może być rozpatrywany wyłącznie przez pryzmat ograniczeń dla mieszkańców obszarów wiejskich i ich działalności gospodarczej w związku z zasadnym imperatywem jego ochrony (także w imię racji ekonomicznych). Ponieważ turystyka wiejska stanowi bardzo dobry przykład bezpośredniego wykorzystania chronionych zasobów środowiskowych na potrzeby rozwoju obszarów wiejskich, a przy tym jest powszechnie postrzegana jako naturalna alternatywa rozwoju terenów o wysokich walorach przyrodniczych i krajozrazowych, takich jak np. Natura 2000, to jedną z grup podmiotów wytypowanych do badań jakościowych na poziomie 19 wybranych gmin byli gestorzy wiejskiej bazy noclegowej (kwaterodawcy). Analiza wyników badań czynników rozwoju tej dziedziny gospodarki była przedmiotem rozważań opracowania pt. ***Realizacja funkcji turystycznej na obszarach sieci Natura 2000.***

Wyniki badań potwierdziły wcześniejsze obserwacje, że obecność powierzchni chronionych na obszarach objętych analizą jest raczej czynnikiem stymulującym niż barierą rozwoju funkcji turystycznej. Nie oznacza to, że wszystkie gminy potrafią wykorzystać potencjał ekonomiczny, jaki tkwi w możliwości zdyskontowania zasobów i walorów przyrodniczych regionu w ramach gospodarki turystycznej. Świadczy o tym bardzo nierównomierne zagospodarowanie turystyczne. W dwóch gminach najbardziej w badanej zbiorowości rozpoznawalnych, o największym potencjale turystycznym i długich tradycjach w tej dziedzinie działalności gospodarczej – baza noclegowa, zarówno w zakresie obiektów indywidualnego, jak i zbiorowego zakwaterowania, jest już dobrze rozwinięta. W trzech kolejnych jednostkach administracyjnych nasycenie obiektami turystycznymi można określić jako średnie, natomiast w odniesieniu do dziewięciu pozostałych gmin „naturowych” turystyka wiejska stanowi jednak nadal tylko potencjalny kierunek rozwoju działalności pozarolniczej i to mimo zapisów wielu dokumentów strategicznych różnych szczebli. Trudności z wykreowaniem i sprzedażą usług turystycznych wiążą się m.in. z: niedostatkiem inwestycji w szeroko pojętą infrastrukturę turystyczną zarówno na poziomie podmiotów gospodarczych, jak i samorządów lokalnych; nieumiejętnością współpracy między instytucjami i podmiotami zaangażowanymi w rozwój turystyki w regionie oraz podejmowania wspólnych inwestycji (częstsze są stosunki konkurencji niż kooperacji); brakiem świadomości co do znaczenia rynkowego i potrzeby posiadania turystycznych produktów markowych. Analizując możliwości rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej na terenach, których przyszłość jest ściśle związana z zachowaniem wartości przyrodniczych, krajozrazowych, kulturowych, należy zdać sobie sprawę, że mimo upatrywania przez znaczną część samorządów w funkcji turystycznej rozwiązania wielu problemów gminnych, taki jednokierunkowy rozwój prowadzi do monokultury gospodarczej, mało odpornej na zmiany koniunktury, zarówno rynkowej (preferencje konsumentów), jak i politycznej (priorytety wsparcia). Wielofunkcyjny rozwój zrównoważony, z uwzględnieniem różnorodnych gałęzi gospodarki, wydaje się znacznie bardziej atrakcyjną koncepcją teoretyczną, na której powinny opierać się strategie gminne.

Opracowanie pt. ***Możliwości i problemy rozwoju obszarów wiejskich objętych europejską siecią ekologiczną Natura 2000 – podsumowanie i rekomendacje***, jak sugeruje tytuł, stanowi próbę podsumowania wyników całości badań empirycznych zespołu grantowego oraz zainspirowanej w ramach projektu dyskusji świata nauki i praktyki nad wpływem ekologicznej sieci na rozwój lokalny. I tak, z punktu widzenia neoklasycznego paradygmatu rozwoju akcentującego niemal wyłącznie czynnik ekonomiczny (ekonomiczno-społeczny) obecność obszarów Natury 2000 w gminie wiąże się z przewagą problemów i barier nad stymulantami. Ograniczeniu podlega większość realizowanych dotąd kierunków rozwoju o wysokim potencjale ekonomicznym, na przykład intensywne rolnictwo, przemysł, transport, budownictwo.

Znacznie mniej jest dziedzin działalności gospodarczej już obecnych na obszarach sieci, dla których stanowi ona czynnik symulujący, takich jak turystyka wiejska, rolnictwo ekologiczne czy inne usługi na rzecz przyrody, np. w ramach programu rolnośrodowiskowego. Inne środowiskowe kierunki rozwoju pozostają nadal jeszcze w sferze życzeniowej. Z punktu widzenia paradygmatu zrównoważonego rozwoju rachunek kosztów i korzyści się zmienia. Tylko takie holistyczne podejście, kojarzące interesy wszystkich stron triady: człowiek – gospodarka – środowisko, bazujące na współdziałaniu społeczności lokalnych, władz samorządowych i krajowych pozwoli na równoczesne tworzenie warunków godziwego życia na obszarach ESE N2000 oraz dostarczania wielkiej wagi (nadal niestety w Polsce niedocenianych) dóbr publicznych. Wówczas Natura 2000 będzie w istocie przykładem rzeczywistej i praktycznej realizacji idei ochrony różnorodności biologicznej wspólnej dla wszystkich krajów UE oraz wyrazem społecznej potrzeby zachowania gatunków i siedlisk zagrożonych wyginięciem. Potrzebę dialogu i kompromisu uzasadnia obawa, że prawo nie będzie szanowane, jeśli nie wytworzy się wspólnota celów i interesów realizowanych przez samorządy i podmioty lokalne oraz instytucje i innych interesariuszy ochrony środowiska. Dlatego jednym z podstawowych zadań, jakie stoją przed administracją odpowiedzialną za funkcjonowanie sieci Natura 2000 jest podjęcie autentycznego i rzetelnego dialogu z miejscowymi społecznościami.

Gminy z dużym udziałem sieci Natura 2000, jak wynika m.in. z badań ich budżetów i analizy innych danych statystycznych, dość dobrze radzą sobie z nowymi ograniczeniami rozwojowymi. Istnieją empiryczne podstawy, aby w samorządzie terytorialnym upatrywać głównego źródła lokalnych sukcesów i porażek. To on bowiem buduje strategię rozwoju i ustala hierarchię priorytetów inwestycyjnych, określa też znaczenie ochrony przyrody dla lokalnej gospodarki i poprawy jakości życia. Stąd też prawdopodobny na najbliższe lata w odniesieniu do gmin objętych siecią wydaje się scenariusz, że jedne samorządy skoncentrują się na wykorzystaniu Natury 2000 jako marki, ważnego elementu promocji swojej gminy, inne natomiast skupią się na „celebrowaniu” problemów związanych z jej obecnością, których jak wiadomo, jest i będzie wiele. Nie oznacza to, że wypełnianie narzuconych zobowiązań wobec ogółu społeczeństwa w postaci ochrony siedlisk i gatunków ma pozostać bez rekompensaty/wynagrodzenia. Publiczne wsparcie prowadzi do internalizacji kosztów ochrony, która aby była skuteczna, nie powinna polegać tylko na zapisie prawnym i jego egzekwowaniu – to zbytne uproszczenie i naiwność myślenia. Nawet jeśli założyć, że niechęć i negatywne oceny Natury 2000 są przejściowe i w niedługiej perspektywie społeczności lokalne „przywykną” do nowych warunków życia i zarobkowania, a państwo zaoszczędzi sobie wydatków – wystarczy tylko przeczekać początkowe niezadowolenie – to taka strategia nie wydaje się ani skuteczna z punktu widzenia ochrony przyrody, ani sprawiedliwa społecznie. Choć jest atrakcyjna od strony efektywności ekonomicznej na poziomie budżetu państwa – formalnie zapewnia ochronę siedlisk i gatunków przy minimalnych nakładach. To fakt, że ochrona przyrody jest znacznie tańsza niż odtwarzanie środowiska wcześniej zdegradowanego, na co wskazują unijne doświadczenia. Tym bardziej, jeśli za tę ochronę płacą lokalne społeczności i nie ujawnia się to w budżecie centralnym. Nie ujawniają się też na żadnym z poziomów (lokalnym, regionalnym, krajowym, unijnym) koszty utraconych możliwości (alternatywne) prywatnych podmiotów gospodarczych, inwestorów, mieszkańców, samorządów.

Generalnie można wskazać cztery główne czynniki niezbędne do prawidłowego funkcjonowania sieci Natura 2000 w przestrzeni społeczno-gospodarczej:

1. Instrumenty prawne – na tle poziomu prawa stanowionego w Polsce legislacja dotycząca Natury 2000 przedstawia się zadowalająco, chociaż wydaje się, że krajowe akty prawne implementują rozwiązania unijne z przesadną zachowawczością. Unia Europejska w dyrektywach dotyczących Natury 2000 zawarła bowiem jedynie bardzo ogólne zapisy, wytyczające pewne kierunki, a nie zobowiązujące do przyjęcia konkretnych rozwiązań, co może jednak być źródłem wątpliwości w procesie interpretacji i stosowania prawa. Istota rzeczy tkwi wła-

śnie w logicznej i rozsądnej interpretacji prawa oraz unikaniu „mnożenia bytów”, a nie w przekonaniu, że każdy powstający problem wymaga nowej regulacji prawnej.

2. Rozwiązania organizacyjne i zarządzanie na różnych poziomach – zarówno instytucje zarządzające ochroną przyrody, jak i narzędzia planistyczne dla obszarów sieci tworzone są z dużym opóźnieniem w stosunku do wprowadzenia Natura 2000 w Polsce. Nadal niejasna jest kwestia rzeczywistego, a nie tylko formalnego, instytucjonalnego podziału kompetencji, obowiązków i odpowiedzialności w procesie zarządzania obszarami Natura 2000.

3. Akceptacja społeczna (zinstytucjonalizowanie) – zaniedbana sfera komunikacji społecznej owocuje nieufnością, obawami i niechęcią wobec nowej formy ochrony przyrody. Złe doświadczenia powinno nieco złagodzić zapowiadane uspołecznienie tworzenia planów zadań ochronnych i ofensywa informacyjno-edukacyjna. Należy także rozważyć szersze wdrożenie mechanizmów/instrumentów rekompensat oraz wskazanie jednostkom samorządowym i podmiotom gospodarczym nowych możliwości rozwoju.

4. Środki finansowe – dotychczasowe doświadczenia wskazują, że realizacja celów ochrony przyrody jedynie drogą zakazów i ograniczeń jest mało skuteczna w przeciwieństwie do połączenia rozwiązań prawnych z systemem zachęt ekonomicznych na zasadach dobrowoli, popartych edukacją. To zintegrowane podejście do zagadnienia ochrony wymaga jednak większych nakładów m.in. na rekompensaty oraz zarządzanie siecią, w tym planowanie ochrony szeroko uwzględniające czynniki gospodarcze i społeczne. Ponieważ dostępne środki finansowe są i długo pozostaną zbyt małe do potrzeb oraz nadmiernie rozproszone należy podnosić efektywność ich wykorzystania, co wymaga m.in. odpowiedniej koordynacji, w wymiarze czasowym, przestrzennym i technologicznym, przedsięwzięć realizowanych w ramach poszczególnych programów i polityk UE.

Konkludując, w odniesieniu do krajowej sieci Natura 2000 prawo jest dość poprawne, zarządzanie jest w stadium organizacji, akceptacja społeczna – w planach, a finanse – w niedostatku i unijnym budżecie, wobec czego dobro publiczne, jakim jest niewątpliwie chroniona w ramach sieci Natura 2000 przyroda pozostaje nadal prywatnym problemem lokalnych podmiotów i społeczności. Przeprowadzone badania i analizy wykazały, że w Polsce, podobnie jak i na poziomie UE, jest jeszcze wiele do zrobienia w sferze społecznej i gospodarczej, by skutecznie ochronić najcenniejsze w Europie enklawy przyrodnicze i bogate (jeszcze) zasoby różnorodności biologicznej.

Pozostałe dwie z cyklu publikacji, to opracowania natury aplikacyjnej. Celem publikacji pt. *Koncepcja systemu publicznego wsparcia rolnictwa na obszarach europejskiej sieci ekologicznej* było przedstawienie propozycji algorytmu wyliczania stawki nowej płatności rolno-środowiskowej dla użytków rolnych zlokalizowanych w sieci Natura 2000 w zależności od takich zmiennych jak: powierzchnia objęta ochroną, poziom ochrony i jego zróżnicowanie w odniesieniu do różnych kategorii gruntów rolnych, ogólny budżet działań ochronnych, powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa. W opracowaniu zawarto także przegląd różnych opcji i wariantów konstrukcji „płatności naturowej” opartych na jednolitym algorytmie, przy wielu odmiennych założeniach brzegowych oraz macierze wyboru opcji i wariantów. Jeden z wariantów został omówiony bardziej szczegółowo i zarekomendowany do wdrożenia. Ponadto, wykorzystując koncepcję zrównoważonego rozwoju, zaproponowano metodę kompleksowej oceny parametrycznej poszczególnych opcji „Płatności dla obszarów Natura 2000” z punktu widzenia ich wpływu na gospodarkę, społeczeństwo i środowisko – trzy kryteria podstawowe, którym powinny towarzyszyć dwa dodatkowe parametry oceny związane z organizacyjnymi aspektami wsparcia w sensie skuteczności rozdysponowania środków oraz optymalizacji kosztów transakcyjnych wprowadzania, administrowania i kontroli wybranego systemu nowej płatności. Zaproponowana metoda oceny z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich wydaje się możliwa do wykorzystania przy ewaluacji innych instrumentów unijnego wsparcia.

Należy stwierdzić, że dotychczas stosowane formuły płatności rolnośrodowiskowych dyktowanych ESE N2000 nie sprawdziły się w praktyce, gdyż uzyskanie finansowego wsparcia działań proekologicznych na obszarach Natura 2000 wymaga poddania się dość skomplikowanej procedurze administracyjnej i poniesienia dodatkowych kosztów transakcyjnych. Stąd też program rolnośrodowiskowy, który mógłby i powinien stanowić poważną alternatywę gospodarowania na tych obszarach sieci Natura 2000, gdzie utrzymanie (lub przywrócenie) ekstensywnego rolnictwa jest często konieczne dla zachowania lub odtworzenia chronionych siedlisk fauny i flory, nie cieszył się większą popularnością, niż na terenach poza siecią. Z 460 mln euro zarezerwowanych na realizację pakietu 5. „Ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych na obszarach Natura 2000” w ciągu dwóch lat (2009–2010) rozdysponowano zaledwie 13,5 mln euro czyli 3%. Wdrożenie nowego instrumentu wsparcia rolników w postaci „Płatności dla obszarów Natura 2000”, dla której program rolnośrodowiskowy mógłby stanowić uzupełnienie, powinno ten stan zmienić z pozytywnymi skutkami dla rolnictwa i środowiska. Trzeba tu nadmienić, iż rolnictwo na przestrzeni wieków zawsze w istotny sposób wpływało na jakość zasobów i walorów przyrody i nadal kształtuje ich charakter. Związki te mają charakter dwustronny: jakość zasobów środowiskowych determinuje wielkość i kierunki produkcji rolniczej, a gospodarka rolna zmienia zastane ekosystemy, kształtuje krajobraz, wpływa na jakość poszczególnych składników przyrody. Wprowadzenie nowych zasad wsparcia proekologicznych działań gospodarstw rolnych zlokalizowanych na obszarach sieci Natura 2000 pozwoli lepiej ustalać poprawne relacje rolnictwo–środowisko. Skuteczna ochrona środowiska nie polega jedynie na zapisie prawnym i jego egzekwowaniu, ale także na sprawnym mechanizmie finansowania usług prośrodowiskowych realizowanych przez prywatne podmioty gospodarcze. Wspieranie rolnictwa ze środków budżetowych staje się w tym ujęciu swoistym wynagrodzeniem, formą zapłaty za dobra publiczne i specyficzne usługi dostarczane społeczeństwu, do niedawna traktowane jako tzw. pozytywne efekty zewnętrzne. Jest to nic innego jak próba internalizacji środowiskowych efektów działalności rolniczej, czyli ich wyceny i wprowadzenia do rachunku ekonomicznego.

W publikacji pt. *Miejsce uwarunkowań społeczno-gospodarczych w planie ochrony Białowieskiego Parku Narodowego* (BPN) na potrzeby tzw. społeczno-gospodarczego operatu planu ochrony parku narodowego zostały przeanalizowane relacje ekonomiczne i społeczne między parkiem a lokalnymi społecznościami, w tym podmiotami gospodarczymi i samorządami gminnymi. Dotychczas niewiele było krajowych doświadczeń i szczegółowych wytycznych w sporządzaniu tego rodzaju opracowań, co stanowiło z jednej strony problem, w sensie właściwej interpretacji mało sprecyzowanych oczekiwań odbiorcy dokumentu odnośnie do treści i formy opracowania, z drugiej zaś – ciekawe wyzwanie intelektualne, związane z możliwością wypracowania oryginalnej metodyki realizacji operatu, która może posłużyć jako punkt odniesienia do przygotowania tego rodzaju dokumentów dla pozostałych 22 polskich parków narodowych. Analiza wieloaspektowych relacji społeczno-gospodarczych, pokazując dotychczasowe związki między funkcjonowaniem BPN a sytuacją gospodarczą okolicznych gmin oraz społecznym postrzeganiem Parku, stanowi także przyczynek do długoletnich dyskusji dotyczących ekonomiczno-społecznych uwarunkowań rozszerzenia parkowego terytorium.

W badaniach skoncentrowano się na wielokierunkowym oddziaływaniu BPN na gospodarkę regionu Puszczy Białowieskiej, realizacji funkcji turystycznej w obiektach udostępnianych przez Park, a także wypełnianiu funkcji edukacyjnej, informacyjnej i promocyjnej. Szczegółowo omówiono takie gospodarcze funkcje BPN, jak funkcja pracodawcy, kontrahenta, inwestora/usługobiorcy, właściciela nieruchomości. Ponadto rozpoznano relacje ekonomiczne z lokalnymi podmiotami branży turystycznej, drzewnej, rolnictwa oraz z okolicznymi gminami. Wiele miejsca poświęcono kwestii udostępniania turystycznego parkowych obiektów, jako jednemu ze statutowych zadań BPN i w zasadzie jednemu rodzajowi działalności gospodarczej prowadzonej w jego granicach. Efektem przeprowadzonych analiz była z jednej

strony identyfikacja zagrożeń związanych z obecnością w otoczeniu Parku różnych form aktywności ekonomicznej, zaś z drugiej – uświadomienie zarówno władzom lokalnym, mieszkańcom, jak i administracji Parku ekonomicznej wagi i roli tego podmiotu w relacjach rynkowych. Stwierdzono, że realny pozytywny wpływ BPN na ekonomiczny rozwój gmin puszczańskich przejawia się głównie w: zasilaniu w środki finansowe budżetów gospodarstw domowych (wynagrodzenia) i jednostek samorządowych (podatki); udostępnianiu obiektów BPN, jako jednego z podstawowych czynników rozwoju branży turystycznej (pozarolnicze źródła dochodów, miejsca pracy); transakcjach, kontraktach z miejscowymi podmiotami, dostarczającymi BPN dobra i usługi (impuls wzrostowy lokalnej gospodarki). Relacje gospodarcze bardzo dobrze ilustruje zamieszczony w publikacji schemat przepływów finansowych: BPN ↔ otoczenie gospodarcze. Park stanowi tu swoistą soczewkę skupiającą środki finansowe spoza regionu Puszczy Białowieskiej, a następnie rozpraszającą je w znacznej mierze na lokalnym rynku.

Podsumowując **wkład przedstawionego wyżej cyklu publikacji w rozwój nauk ekonomicznych** warto wskazać najważniejsze osiągnięcia:

1) o charakterze teoretycznym (metodycznym):

- koncepcja badań społeczno-gospodarczych uwarunkowań zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, w tym rozbudowana oryginalna procedura celowego doboru gmin do badań jakościowych;
- koncepcja oceny w kategoriach zrównoważonego rozwoju efektów oraz siły oddziaływania na środowisko przyrodnicze obszarów wiejskich poszczególnych instrumentów interwencjonizmu państwowego stosowanych w ramach WPR;
- metodyka opracowania charakterystyki uwarunkowań społeczno-gospodarczych planu ochrony parku narodowego, w tym schemat przepływów finansowych między parkiem narodowym a jego otoczeniem gospodarczym;
- analiza mechanizmów internalizacji środowiskowych efektów zewnętrznych rolnictwa (negatywnych i pozytywnych);
- teoretyczne uzasadnienie potrzeby ekonomicznego wspierania rolniczej aktywności na obszarach cennych przyrodniczo;
- wykorzystanie kategorii zrównoważonego rozwoju w autorskiej metodzie kompleksowej oceny parametrycznej przy wyborze instrumentów unijnego wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich;
- wzbogacenie krajowej literatury przedmiotu na temat gospodarczych i społecznych aspektów funkcjonowania obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000

2) o charakterze empirycznym (badawczym):

- uporządkowanie wiedzy na temat istoty i zasad funkcjonowania sieci Natura 2000, w tym procesu ustanawiania i zarządzania obszarami „naturowymi”;
- identyfikacja najważniejszych efektów środowiskowych wspierania rozwoju wsi i rolnictwa z funduszy unijnych;
- usystematyzowanie problemów/barier lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego, związanych z lokalizacją na obszarach sieci Natura 2000 dotyczących: przedsiębiorców, rolników, władz samorządowych oraz innych interesariuszy: parków narodowych, jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych, mieszkańców, wraz ze wskazaniem źródeł tych problemów;
- ustalenie głównych czynników niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania sieci Natura 2000 w przestrzeni społeczno-gospodarczej;
- analiza poziomu rozwoju turystyki wiejskiej na obszarach sieci Natura 2000 i czynników mających wpływ na dynamikę tego rozwoju;

- analiza społeczno-gospodarczych uwarunkowań funkcjonowania Białowieskiego Parku Narodowego;
- 3) o charakterze aplikacyjnym:
 - opracowanie nowego wielowariantowego instrumentu publicznego wsparcia rolnictwa na obszarach Natura 2000 w postaci „Płatności dla obszarów Natura 2000”;
 - zaproponowanie narzędzi analitycznych służących tworzeniu tzw. społeczno-gospodarczego operatu planu ochrony parku narodowego;
 - usystematyzowanie obszarów, przejawów i źródeł lokalnego konfliktu wokół ochrony Puszczy Białowieskiej jako wkład do długoletniej dyskusji nad poszerzeniem Białowieskiego Parku Narodowego;
 - syntetyczne wnioski i propozycje działań do wykorzystania w zarządzaniu terenami Natura 2000, a szczególnie przy tworzonych obecnie planach zadań ochronnych obszarów sieci.

Powyższy cykl publikacji bardzo dobrze wpisuje się w niemal wszystkie **główne pola moich zainteresowań naukowo-badawczych**, którym pozostaję wierny od czasu pracy nad magisterium. Prowadzone przeze mnie badania i analizy naukowe koncentrują się przede wszystkim wokół czterech grup zagadnień ściśle ze sobą powiązanych logicznie i konceptualnie, a mianowicie:

1. Funkcjonowania podmiotów gospodarczych na obszarach chronionych, w tym gospodarstw rolnych i podmiotów turystyki wiejskiej (46 publikacje, w tym 21 po uzyskaniu stopnia doktora).
2. Zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich cennych przyrodniczo, podlegających ochronie powierzchniowej (34 publikacje, w tym 31 po uzyskaniu stopnia doktora).
3. Środowiskowego wymiaru wspólnej polityki rolnej ze szczególnym uwzględnieniem programów rolnośrodowiskowych i rolnictwa ekologicznego (36 publikacji, w tym 20 po uzyskaniu stopnia doktora).
4. Znaczenia problematyki świadomości i edukacji ekologicznej społeczeństwa w polityce zrównoważonego rozwoju (12 publikacji, w tym 11 po uzyskaniu stopnia doktora).

Moje zainteresowanie **problematyką gospodarowania na obszarach chronionych** zapoczątkowane w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku wiązało się z pojawieniem się w Polsce kilku zbieżnych czasowo zjawisk, będących wyrazem zarysowujących się tendencji ogólnoświatowych, europejskich i krajowych. Wśród nich można wymienić: zmianę podejścia do zasobów środowiska przyrodniczego, czego wyrazem jest koncepcja zrównoważonego rozwoju; transformację ustrojową i gospodarczą krajów Europy Środkowej i Wschodniej, w tym Polski, uwzględniającą szerzej kwestie ochrony środowiska; zbliżającym się przystąpieniem naszego kraju do Unii Europejskiej, gdzie systematycznie rośnie znaczenie polityki ekologicznej, ochrony różnorodności biologicznej; wzrost liczby i powierzchni obszarów obejmowanych różnymi formami powierzchniowej ochrony; stopniowe włączanie stref chronionych do obszarów gospodarczych. To ostatnie zjawisko może wiązać się jednak ze wzrostem antropopresji, a w efekcie prowadzić do naruszenia lokalnej równowagi środowiskowej. Istotną staje się zatem identyfikacja zagrożeń wynikających z oddziaływania procesów gospodarczych na środowisko przyrodnicze oraz odpowiedzi na pytania: czy i jak można zmniejszyć lub wyeliminować ewentualne zagrożenia.

Zmniejszenia zagrożeń nie należy tu utożsamiać z eliminowaniem działalności gospodarczej na obszarach chronionych. Wprawdzie usankcjonowana ochroną prawną dominująca rola środowiska przyrodniczego w obrębie stref chronionych nakłada na funkcjonujące tam podmioty obowiązek podporządkowania funkcji ochronnej wszelkiej prowadzonej działalności, jednak nie oznacza to rezygnacji z aktywności gospodarczej. Tym bardziej, że jeszcze do niedawna status ochronny nadawano głównie obszarom mniej atrakcyjnym dla inwestorów, o relatywnie małym zaludnieniu i stosunkowo niskich cenach nieruchomości, stąd ochrona mia-

ła niewielkie znaczenie ekonomiczne. Obecnie wysuwane są postulaty, aby w miarę zwiększania powierzchni chronionych system ochrony środowiska stawał się integralną częścią systemu gospodarczego. Ponadto podkreśla się, że tereny chronione winny być traktowane jako obszary wdrożeń nowych metod i środków planowania przestrzennego oraz programowania, realizacji i kontroli działalności gospodarczej. Powinny one również pośrednio oddziaływać na pozostałe obszary, będąc przykładem ekologicznego myślenia oraz systemowego, racjonalnego, również ze społecznego punktu widzenia, działania.

Analizując funkcjonowanie podmiotów gospodarczych na obszarach chronionych koncentrowałem się na dwóch rodzajach działalności: rolnictwie i turystyce wiejskiej. Specyfika rolniczego zagospodarowania terenów objętych ochroną powierzchniową była przedmiotem rozważań 15 publikacji (zał. 3, poz. 13,16,25,32,33,37,55,65,88,94,119,123,129,130,135 w wykazie publikacji), natomiast różne aspekty działalności turystycznej, w tym agroturystyki na tych obszarach zawarto w 7 opracowaniach (zał. 3, poz. 20,22,26,28,48,72,131). W 23 innych publikacjach przyporządkowanych pierwszemu obszarowi badawczemu znalazły się kompleksowe analizy lokalnej gospodarki chronionych terytoriów (publikacje książkowe – zał. 3, poz. 2,7), a także omówienie wybranych zagadnień teoretycznych (zał. 3, poz. 43,74,80,85,90,92,95,98,99,100) i wyników badań funkcji gospodarczych w powiązaniu z funkcją ochronną w dwóch parkach narodowych – Białowieskim PN (zał. 3, poz. 14,53,125) i Biebrzańskim PN (zał. 3, poz. 41,110) oraz na całym obszarze Polski Północno-Wschodniej (zał. 3, poz. 82,83,122,124,134,137,138).

Wraz z doskonaleniem warsztatu naukowego i poszerzaniem wiedzy o badanych zagadnieniach moje zainteresowania niejako naturalnie ewoluowały w kierunku **zrównoważonego rozwoju wiejskich obszarów chronionych**. Idea rozwoju zrównoważonego wymaga, aby w procesach rozwojowych były również szeroko uwzględniane kryteria przyrodnicze, które określają podział przestrzeni na różne cele użytkowania zależnie od istniejących zasobów i walorów naturalnych oraz potrzeby utrzymania równowagi ekologicznej. W odniesieniu do obszarów chronionych celem tym jest pełnienie różnego rodzaju funkcji gospodarczych i pozagospodarczych, np.: ochronnej, naukowo-badawczej, dydaktycznej, kulturowej, rolniczej, turystycznej, rekreacyjnej, gospodarki wodnej, leśnej. Konieczność zapewnienia możliwości realizacji potrzeb społecznych obecnego oraz przyszłych pokoleń jednoznacznie przemawia za zachowaniem zasobów i walorów omawianych obszarów w możliwie najlepszym stanie, wobec czego niezbędne jest racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska i umiejętne godzenie interesów człowieka i przyrody oraz szerokie uwzględnianie czynników ekonomicznych, społecznych, środowiskowych i ich wzajemnych zależności w programowaniu lokalnego rozwoju społeczno-gospodarczego. Na podstawie wyników wieloletnich badań można stwierdzić, że realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju na obszarach chronionych pozwala na niekonfliktową koegzystencję funkcji gospodarczych i funkcji ochronnej, uwzględniającą zaspokojenie potrzeb miejscowej ludności. Trudno jednak jednoznacznie stwierdzić, na ile władze i mieszkańcy chronionych terenów są przygotowani i chętni by przyjąć i wdrażać koncepcje gospodarowania oparte na budowaniu funkcjonalnej harmonii przyrody i gospodarki. Tym niemniej potrzeba tworzenia warunków do jej realizacji nie budzi żadnych wątpliwości.

Tematem moich publikacji dotyczących zagadnień zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich były początkowo problemy rozwoju regionu Puszczy Białowieskiej (zał. 3, poz. 34, 61,76,106) i województwa podlaskiego (zał. 3, poz. 108) oraz kwestie polityki i praktyki wdrażania zasad ZR (zał. 3, poz. 36,52,66,69,78,97,113,118). W ostatnich latach natomiast zająłem się społeczno-gospodarczymi uwarunkowaniami zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000, co znalazło odzwierciedlenie w 4 książkach (zał. 3, poz. 1,3,4,5) i 16 artykułach (zał. 3, poz. 8,9,11,12,19,44,47,49,51,54,56,59,102,103,114,116). Owe badania nad wpływem sieci Natura 2000 na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich,

prowadzone pod moim i prof. Marka Kłodzińskiego kierunkiem w IRWiR PAN, były pierwszymi i jak dotychczas jedynymi badaniami o tak zarysowanej tematyce w Polsce, które zamierzam kontynuować. Cykl publikacji prezentujących wyniki naukowych dociekań i analiz, będący próbą usystematyzowania problemów wynikających z funkcjonowania zarówno przedsiębiorców, rolników, władz gminnych, jak i zwykłych obywateli na obszarach objętych Naturą 2000, powinien być bardzo przydatny na wstępnym etapie zarządzania terenami sieci Natura 2000, szczególnie dla tworzonych obecnie planów zadań ochronnych, które na najbliższe 10 lat zdeterminują lokalnie warunki prowadzenia działalności gospodarczej. Swoiste podsumowanie wyników badań stanowił raport sporządzony na zlecenie Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej pt. *Natura 2000 – dobro publiczne, problem prywatny* (zał. 3, poz. 102) skierowany do instytucji zajmujących się ochroną przyrody, rozwojem obszarów wiejskich, samorządów lokalnych i innych interesariuszy ze sfery polityki, praktyki gospodarczej i organizacji pozarządowych. Wśród postulatów i zadań do realizacji zawartych w tym raporcie znalazły się m.in. następujące:

- zmiana podejścia do problemów (ale też i szans), jakie niesie ze sobą funkcjonowanie sieci Natura 2000, w strategiach i programach rozwoju obszarów wiejskich, kreowanych na różnych szczeblach – czynnik środowiskowy powinien być potraktowany nie jako formalny element takich dokumentów, lecz jako kluczowy punkt wyjścia do budowania konkretnych rozwiązań, wspierających rozwój gmin „naturowych”;
- wypracowanie mechanizmów zabezpieczających obszary sieci przed marginalizacją, przez wprowadzenie takich instrumentów, jak np.: gwarancja określonej puli środków dla projektów realizowanych na rzecz rozwoju „naturowych” obszarów wiejskich; odrębne konkursy dla tej kategorii obszarów; prośrodowiskowe kryteria dostępu oraz wyboru projektów; wydzielone działania zadedykowane terenom ESE N2000; niższy próg wymaganego wkładu własnych środków finansowych i mniejsze minimalne wartości projektów zlokalizowanych w gminach o dużej powierzchni sieci Natura 2000;
- usprawnienie procesu komunikacji społecznej dotyczącej sieci Natura 2000 i upodmiotowienie społecznych (gminnych) partnerów tego dialogu;
- wdrożenie monitoringu procesów rozwojowych gmin objętych Naturą 2000 – stała obserwacja i analiza zmian społeczno-gospodarczych na wybranych terenach sieci;
- uproszczenie istniejących procedur dostępu do funduszy zarezerwowanych rolnikom gospodarującym na terenach Natury 2000, co zwiększyłoby wykorzystanie środków przewidzianych na ten cel w PROW.

Wnioski płynące z badań powinny pomóc skutecznie wdrożyć idee zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich sieci Natura 2000, służąc osiągnięciu niezbędnego kompromisu między potrzebami gospodarczymi lokalnej społeczności a wymogami ochrony przyrody.

Zgłębiając kolejny obszar badawczy – **środowiskowy wymiar wspólnej polityki rolnej**, początkowo zająłem się problematyką rolnictwa ekologicznego, jako szczególnie pożądanego na obszarach chronionych z uwagi na dostosowanie do wymogów ochrony środowiska. Ekologizacja rolnictwa pozwala bowiem na pełniejsze wykorzystanie istniejącego tam potencjału wytwórczego (ludzkiego i środowiskowego), umożliwia podniesienie konkurencyjności wytwarzanych produktów (wyższa jakość żywności), stanowi również praktyczne rozwinięcie podstawowych zasad zrównoważonego rozwoju, w szczególności tych, które są niezbędne do zachowania równowagi ekologicznej w naturalnych ekosystemach, różnorodności biologicznej, a także możliwości dalszego rozwoju gospodarczego. W przypadku bowiem zmiany metod produkcji rolniczej z konwencjonalnych na ekologiczne lub integrowane istotną część dotychczasowych czynników, ograniczających rozwój tego działu gospodarki staje się w wielu regionach neutralna bądź sprzyjająca produkcji bezpiecznej żywności, jak np.: ograniczenia prawne (dotyczące użytkowania ziemi), ograniczenia przyrodnicze (niska jakość gleb, duża liczba kompleksów leśnych, występowanie tzw. użytków ekologicznych), ograniczenia eko-

nomiczne, społeczne i kulturowe (np. niski poziom uzbrojenia technicznego rolnictwa, mało podatna na zmiany struktura agrarna – duża liczba małych obszarowo gospodarstw, nadwyżki zasobów pracy, brak tradycji w prowadzeniu gospodarstw intensywnych). Rynkowym, politycznym, społecznym i organizacyjnym uwarunkowaniom implementacji rolnictwa ekologicznego w Polsce zostało poświęcone 14 publikacji (zał. 3, poz. 31,35,39,40,62,63,73,81,91, 93,111,112,120,121). Istotnym rezultatem badań nad tym zagadnieniem było sformułowanie trzyetapowego procesu instytucjonalizacji rolnictwa ekologicznego w następującej postaci:

1. Etap somoorganizacji (przeszłość) – największą rolę w rozwoju odgrywają organizacje społeczne, a także normy etyczne, filozofia, świadomość ekologiczna, małe znaczenie rynku, brak formalnych regulacji; układ: organizacje–normy–rynki.

2. Etap instytucjonalizacji formalnej (teraźniejszość) – prawne uregulowanie statusu ekologicznych gospodarstw oraz objęcie ich wsparciem finansowym w ramach polityki interwencyjnej państwa jako nowe bodźce rozwojowe; układ: normy–organizacje–rynki.

3. Etap komercjalizacji (przyszłość) – ukształtowanie się stabilnego rynku żywności ekologicznej; układ: rynki–normy–organizacje.

Ponieważ rolnictwo ekologiczne w UE wspierane jest w ramach programów rolnośrodowiskowych, to moje pole badawcze stopniowo poszerzało się o tę tematykę. Jeszcze nim Polska stała się członkiem Unii podjąłem badania na temat możliwości wdrażania programu rolnośrodowiskowego w naszym kraju (zał. 3, poz. 84,87,136,139,140), a także przewidywanych efektów takiego wsparcia (zał. 3, poz. 23,67,68). Po 2004 r. przedmiotem moich naukowych dociekań stała się wspólnotowa polityka rolna i jej środowiskowe aspekty, co znalazło odzwierciedlenie w kolejnych 14 pracach (zał. 3, poz. 10,17,21,45,46,50,58,60,64,107,117,126, 127,128). W jednym z tych opracowań pt. *Wizja zrównoważonego rozwoju polskiej wsi unijnej i postindustrialnego rolnictwa w perspektywie 2025 r.* (zał. 3, poz. 64), wypełniając zadanie postawione przez redaktora książki, zawarłem autorską wizję przyszłości obszarów wiejskich, które w kontekście zidentyfikowanych tendencji i uwarunkowań mogą w perspektywie jednego pokolenia zostać jednym z najlepiej dostosowanych do nowych warunków funkcjonowania obszarów wiejskich UE, gotowych do podejmowania nowych wyzwań rozwojowych oraz zaspokajania nowych potrzeb postindustrialnego społeczeństwa. Poszczególne elementy wizji polskiej wsi w 2025 r., jaka będzie najlepiej odpowiadać współczesnym ekonomicznym, środowiskowym i społecznym oczekiwaniom, sformułowałem następująco: *Wielofunkcyjne obszary wiejskie z gospodarką opartą na zasadach zrównoważonego rozwoju, skutecznie chroniących wysokiej jakości środowisko przyrodnicze o unikatowych w skali kontynentu walorach krajobrazowych i kulturowych oraz najbogatszym w Europie biologicznym różnicowaniu. Zdywersyfikowane ekonomicznie gospodarstwa rolne, wyposażone w dobrze rozwiniętą infrastrukturę ekologiczną, wykorzystujące w szerokim zakresie ekstensywne formy gospodarowania oraz stosujące dobre praktyki rolnicze ograniczające negatywne efekty zewnętrzne rolnictwa. Dobrze wyedukowani mieszkańcy wsi cieszący się wysokim poziomem i harmonią życia w lokalnej społeczności, objęci systemem wynagradzania za usługi o charakterze dóbr publicznych, zarówno przez państwo, jak i przez mechanizm rynkowy. Świadomi roli społecznej i zadowoleni rolnicy wytwarzający bezpieczne, wysokiej jakości płody rolne adekwatnie wyceniane przez konkurencyjny rynek unijny.*

Kluczem do realizacji tak zarysowanej wizji, być może nazbyt optymistycznej, jest z jednej strony wszechstronna edukacja konsumentów, producentów i decydentów, z drugiej natomiast – doskonalenie instrumentarium WPR. Duże znaczenie ma zwłaszcza edukacja ekologiczna i uwrażliwienie mieszkańców wsi na problemy środowiskowe oraz promocja proekologicznych zachowań konsumenckich. Edukacja taka ma na celu podniesienie poziomu świadomości ekologicznej, który choć w deklaracjach polskiego społeczeństwa wydawać się może dość wysoki, to w rzeczywistych zachowaniach konsumenckich i działaniach producentów pozostawia wiele do życzenia. W myśl założeń Strategii Lizbońskiej również w gospo-

darce rolnej należy dążyć do jak najszerszego substytuowania tradycyjnych czynników produkcji wiedzą, także wiedzą o zależnościach ekosystemowych. Z kolei w dziedzinie polityki rolnej do rozwiązania pozostaje problem włączenia sfery rolno-środowiskowej w zakres działania mechanizmu rynkowego, dzięki zastosowaniu bardziej wyrafinowanych instrumentów rozwoju obszarów wiejskich.

Problemy świadomości i edukacji ekologicznej społeczeństwa jako istotne społeczne uwarunkowania wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju stanowią uzupełniający kierunek moich studiów naukowych. Wyniki i wnioski z badań dotyczących edukacji ekologicznej zostały zamieszczone w 4 publikacjach (zał. 3, poz. 24,29,75,77), natomiast odnoszących się do poziomu świadomości ekologicznej polskiego społeczeństwa – w 7 (zał. 3, poz. 15,18,27, 57,104,105,115). Na podkreślenie zasługują dwa projekty badawcze – reprezentatywne badania ankietowe świadomości ekologicznej Polaków – zrealizowane w latach 2008 i 2009 na zlecenie i przy udziale Instytutu na rzecz Ekorozwoju, w których zaprojektowałem narzędzia badawcze i zinterpretowałem szeroko cytowane wyniki, tyżące się m.in. społecznego postrzegania idei i zasad zrównoważonego rozwoju, kształtowanie się relacji gospodarka-środowisko w percepcji społecznej, charakterystycznych czynników warunkujących społeczne zachowania wobec środowiska oraz dynamiki zmian wyborów konsumenckich pod wpływem potencjalnie kryzysowej rzeczywistości. Wśród wielu interesujących wniosków płynących można wskazać następujące:

1. Wprawdzie pojęcie „zrównoważony rozwój” poprawnie identyfikuje około $\frac{1}{3}$ respondentów, to jego ideę podziela i uznaje zasady ponad 70% polskiego społeczeństwa i to zarówno w wymiarze ogólnogospodarczym, jak i lokalnym. Podobny odsetek badanych nie przestrzega relacji między ochroną środowiska a wzrostem gospodarczym w kategoriach konfliktu.

2. Oczekiwania inicjowania działań na rzecz środowiska i ponoszenia odpowiedzialności za jego stan lokowane są coraz częściej w organach lokalnej władzy oraz w postawach miejscowych społeczności.

3. Potencjał społeczny gotowości do działań indywidualnych na rzecz środowiska jest dość duży, a wartości ekologiczne wielu Polaków uważa za ważne. Jednak składają się na to zarówno realne działania i gotowość do nich, jak też deklaracje będące wynikiem ekologicznej poprawności. Efektem tego jest duża rozbieżność między deklaracjami a rzeczywistymi zachowaniami.

4. Prymat zachowań premiowanych wymiernymi korzyściami finansowymi jest bardzo wyraźny. Wprawdzie najszlachetniejszym motywem skłaniającym ludzi do działań na rzecz środowiska jest uznanie jakości środowiska za wartość samą w sobie, jednak rzeczywiste działania wymagają obecności wartości instrumentalnych, takich jak ekonomiczne i zdrowotne. Stąd też, aby skłonić ludzi do zmiany zachowań na bardziej proekologiczne należy wypoasażyć je w premię ekonomiczną.

5. Większą wiarę jako społeczeństwo w odniesieniu do ochrony zasobów naturalnych będących obecnie podstawą rozwoju gospodarczego pokładamy w zmianach technologicznych niż w zmianie nawyków konsumpcyjnych czy edukacji.

6. Sytuacja ekonomiczna kraju (znaczne spowolnienie tempa wzrostu gospodarczego) wywołała na początku 2009 r. wyraźnie zmiany w zachowaniach konsumentów – wzrosło znaczenie ceny jako głównego kryterium wyboru towarów spożywczych i przemysłowych. Stało się to przede wszystkim niestety kosztem kryteriów „środowiskowych”.

Reasumując prowadzone przeze mnie badania i analizy mieszczą się na pograniczu trzech przedmiotów: ekonomii środowiska, która ewoluuje w kierunku kształtującej się współcześnie ekonomii ekologicznej, ekonomii rolnictwa (analizy na poziomie sektora) i polityki rozwoju obszarów wiejskich. Źródła inspiracji teoretycznej stanowią natomiast koncepcje: zrównoważonego rozwoju, wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich oraz wielofunkcyjności rolnictwa.

3. Pozostałe osiągnięcia naukowo-badawcze

Statystyka publikacji

Moja dotychczasowa siedemnastoletnia praca naukowo-badawcza (lata 1995–2011) została udokumentowana 141 opracowaniami, w tym 10 w językach obcych (9 w jęz. angielskim i 1 w jęz. rosyjskim). Szczegółowy wykaz osiągnięć naukowych zawiera załącznik nr 3, a ich struktura przedstawia się następująco:

	Przed uzyskaniem stopnia doktora	Po uzyskaniu stopnia doktora	Razem
Oryginalne opublikowane naukowe prace twórcze	36	65	101
w tym: książki autorskie	–	2	2
redakcje książek naukowych	–	5	5
artykuły w czasopismach naukowych	14	22	36
rozdziały i artykuły w wyd. zbiorowych	22	36	58
Pozostałe publikacje naukowe	2	9	11
Artykuły w czasopismach popularnonaukowych	5	7	12
Niepublikowane ekspertyzy i raporty z badań	8	9	17
Razem	51	89	141

Ponad 2/3 wszystkich opracowań naukowych to oryginalne prace twórcze, których jest łącznie 101. Większość z nich stanowią rozdziały (45) i artykuły (13) opublikowane w wydawnictwach zbiorowych, głównie Uniwersytetu w Białymstoku (UwB) – 19 opracowań oraz Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (IRWiR PAN) – 15 opracowań, a także Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku (WSE) – 5, Politechniki Białostockiej (PB) – 3 i w innych wydawnictwach naukowych Warszawy, Krakowa, Torunia, Szczecina, Lublina, Siedlec, Suwałk, Krosna i Gorzowa Wlk. Jestem także autorem dwóch monografii naukowych oraz redaktorem naukowym czterech i współredaktorem jednej monografii – wszystkie wydane po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych. Znaczna część dorobku – 36 publikacji – została zamieszczona w renomowanych krajowych czasopismach naukowych, takich jak:

- „Optimum Studia Ekonomiczne” wydawane przez WEiZ UwB – 8 artykułów,
- „Wieś i Rolnictwo” wydawane przez IRWiR PAN – 4 art.,
- „Ekonomia i Środowisko” Czasopismo Stowarzyszenia Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych – 4 art.,
- Roczniki Naukowe SERiA wydawane przez Stowarzyszenie Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu – 4 art.,
- „Studia Regionalne” wydawane przez WSE – 4 art.,
- „Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych”, „Postępy Nauk Rolniczych” wydawane przez Wydział Nauk Rolniczych, Leśnych i Weterynaryjnych PAN – 3 art.,
- „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” wydawane przez IERiGŻ PIB – 2 art.,
- „Problemy Ekorozwoju” Czasopismo Europejskiej Akademii Nauki i Sztuki – 2 art.,
- Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie – 2 art.,
- Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu – 1 art.,
- Zeszyty Naukowe SGGW „Ekonomika i Organizacja Gosp. Żywnościowej” – 1 art.,
- „Krakowskie Studia Małopolskie” – 1 art.

79 spośród 101 oryginalnych opracowań jest wyłącznie mojego autorstwa, w kolejnych 15 jestem ich pierwszym autorem. W całym dorobku naukowo-badawczym 104 prace indywidualne stanowią 74%. Jedyne 2 z 37 opracowań współautorskich powstało w wyniku współpracy więcej niż dwóch autorów.

W ujęciu wskaźnikowym mój dorobek naukowo-badawczy przedstawia się następująco:

- liczba publikacji naukowych w bazie Web of Science = 2 (w bazie Google Scholar = 23),
- liczba cytowań publikacji naukowych według bazy Web of Science = 7 (według bazy Google Scholar = 36),
- indeks Hirscha opublikowanych publikacji według bazy Web of Science = 1 (według bazy Google Scholar = 4).

Uczestnictwo w projektach badawczych

W latach 1997–2011 uczestniczyłem w realizacji czterech międzynarodowych projektów badawczych oraz w czterech projektach krajowych. Jako członek zespołu realizującego poszczególne projekty międzynarodowe zajmowałem się bardzo różnorodnymi zagadnieniami, mieszczącymi się w szerokim polu moich zainteresowań, mianowicie: perspektywami wdrażania unijnego programu rolnośrodowiskowego w Polsce (projekt IDARA), kwestią metod wyceny kosztów ochrony zasobów różnorodności biologicznej na poziomie gospodarstwa rolnego w ramach programu rolnośrodowiskowego (projekt Avalon Foundation), rolą polityki strukturalnej UE w rozwoju obszarów peryferyjnych (projekt HPSE) oraz badaniem wpływu rozbudowy infrastruktury drogowej na środowisko przyrodnicze północno-wschodniej Polski (projekt PHARE/INTERREG). W projektach krajowych zajmowałem się głównie problematyką zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także badaniem świadomości ekologicznej polskiego społeczeństwa.

Projekty badawcze (numer i tytuł projektu, charakter udziału w realizacji projektu):

a) międzynarodowe

- 2000–2003 – Project IDARA PL 1526 *Strategy for Integrated Development of Agriculture and Rural Areas in CEE Countries* realizowany w ramach 5. ramowego programu UE (członek międzynarodowego zespołu realizującego projekt)
- 1999–2003 – Project HPSE-CT-1999-00024 *Innovation dans les petites et tres petites entreprises et dynamique du developpmental local* (ekspert ds. polityki strukturalnej UE)
- 1999–2000 – Project PHARE/INTERREG IIC nr PI/9808/011 *Via Baltica Spatial Development Zone* (ekspert ds. oceny oddziaływania na środowisko)
- 1997–2000 – Project Avalon Foundation nr 68-97-C.01 *Feasibility study for the implementation of an agri-environmental programme in Central Europe', a case study in the Green Lungs area of Poland* (ekspert ds. ekonomicznych);

b) krajowe

- 2008–2011 – Projekt rozwojowy NCBiR NR11001204 *Spoleczno-gospodarcze uwarunkowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich objętych siecią Natura 2000 na terenie Zielonych Płuc Polskich* (główny wykonawca, współkierownictwo zespołu badawczego)
- 2008–2010 – Projekt MNiSW NN112050634 *Wielofunkcyjność rolnictwa – podstawy identyfikacji, kwantyfikacji oraz powiązania z instrumentami polityki rolnej* (członek zespołu realizującego projekt)
- 2008–2009 – Projekt Instytutu na rzecz Ekorozwoju *Eko-HERKULES – program aktywnej edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju, Blok D* (badania świadomości ekologicznej społeczeństwa polskiego – zaprojektowanie narzędzi badawczych, analiza i interpretacja wyników badań, przygotowanie 2 raportów opublikowanych na stronach internetowych InE)
- 2001–2002 – Projekt PHARE PL 9909.01.03-01 *Preparation of Operational Programs for Podlaskie and Lubelskie voivodeships* (ekspert lokalny ds. rozwoju obszarów wiejskich)

Oprócz bezpośredniego udziału w projektach badawczych organizowałem na terenie województwa podlaskiego grupy fokusowe i przeprowadzałem wywiady pogłębione i standaryzowane na potrzeby dwóch innych grantów, a mianowicie: międzynarodowego projektu finansowanego przez International Institute for Environment and Development nt. *Regoverning markets – Small Scale Producers in Modern Agrifood Markets* (badania przeprowadzone w 2006 r.) oraz projektu MNiSW NN114122935 *Znaczenie drugich domów dla rozwoju obszarów wiejskich* (badania przeprowadzone w 2009 r.).

Nagrody za działalność naukową

Efektom intensywnej pracy naukowo-badawczej było jedenaście nagród rektorskich (w latach 1995–2004 i w 2011) oraz prestiżowe wyróżnienie w postaci otrzymania w marcu 1997 r. Stypendium Krajowego Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej.

Nagrody za pracę naukową:

- Nagrody Rektora Uniwersytetu w Białymstoku I stopnia (1997, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2011),
- Nagroda Rektora Uniwersytetu w Białymstoku indywidualna II stopnia (1998),
- Nagroda Prorektora Uniwersytetu Warszawskiego ds. Filii w Białymstoku indywidualna II stopnia (1996),
- Nagroda Prorektora Uniwersytetu Warszawskiego ds. Filii w Białymstoku zespołowa II stopnia (1995).

Czynny udział w konferencjach naukowych

W latach 1995–2011 uczestniczyłem w 96 konferencjach naukowych, w tym 61 krajowych i 35 o charakterze międzynarodowym, z których 9 miało miejsce za granicą (Belgia, Białoruś, Finlandia, Holandia, Niemcy, Słowacja, USA, Wlk. Brytania, Węgry). Na konferencjach tych wygłosiłem łącznie 50 referatów, z których 43 zostało opublikowanych. Trzykrotnie przewodniczyłem sesjom konferencji organizowanych przez IRWiR PAN (w 2005, 2010 i 2011 r.). Za duże wyróżnienie poczytuję sobie zaproszenie do wygłoszenia referatu na seminarium Wydziału V PAN oraz Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN z 3 listopada 2009 r. (pozycja nr 12 w wykazie referatów), a także do prezentacji referatów na 3 konferencjach organizowanych przez IRWiR PAN (poz. nr 8, 19 i 21).

Wykaz referatów wygłoszonych na konferencjach naukowych (nazwa konferencji, miejsce, organizator, rok, *tytuł referatu*):

1. XVIII Kongres SERiA. Polityka i strategie rozwoju agrobiznesu i obszarów wiejskich, Wrocław, Uniwersytet Przyrodniczy, 2011.
Referat: *Mechanizmy internalizacji środowiskowych efektów zewnętrznych rolnictwa*
2. Wielofunkcyjność rolnictwa a wspólna polityka rolna UE – teoria i wnioski praktyczne, Warszawa, IRWiR PAN, 2011.
Referat: *Efekty zewnętrzne produkcji rolnej i ich internalizacja – wymiar środowiskowy*
3. Problemy gospodarki ziemią rolniczą ze szczególnym uwzględnieniem regionów rozdrobnionych agrarnie, Kraków, Uniwersytet Rolniczy, 2011.
Referat: *Dylematy rozwojowe gmin wiejskich objętych siecią ekologiczną Natura 2000*
4. Zrównoważony rozwój oparty na wiedzy, Białystok, WSE, 2011.
Referat: *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w celach i instrumentach wspólnej polityki rolnej UE*
5. Natura 2000 jako nowy czynnik w rozwoju obszarów wiejskich, Warszawa, IRWiR PAN, 2011.
Referat: *Koncepcja badań podjętych na terenie Zielonych Płuc Polski*

6. Działalność gospodarcza i inwestycyjna na obszarach cennych przyrodniczo, Olsztyn, Warmińsko-Mazurska Agencja Rozwoju Regionalnego, 2011.
Referat: *Obszary Natura 2000 jako przestrzeń działalności gospodarczej*
7. Wpływ obszarów Natura 2000 na rozwój gmin wiejskich – impuls czy hamulec, Warszawa, IRWiR PAN, 2010.
Referat: *Biebrzański Park Narodowy jako przykład integracji funkcji ochronnej i rolniczej na obszarach Natura 2000*
8. Społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich a perspektywy rozwoju wsi, Warszawa, IRWiR PAN, 2010.
Referat: *Wpływ sieci „Natura 2000” na rozwój obszarów wiejskich w Polsce*
9. Polityka zrównoważonego rozwoju i gospodarki opartej na wiedzy na obszarach przyrodniczo cennych, Białystok, WSE, 2010.
Referat: *Wpływ obszarów Natura 2000 na rozwój lokalny w świetle badań*
10. Sesja sprawozdawcza IRWiR PAN, Warszawa, IRWiR PAN, 2010.
Referat: *Ocena oddziaływania funduszy unijnych na środowisko i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich*
11. Dzierżawa gruntów Skarbu Państwa efektywnym sposobem ochrony przyrody Biebrzańskiego Parku Narodowego - doświadczenia i perspektywy, Goniądz, BbPN, 2010.
Referat: *Rolnictwo Doliny Biebrzy - zagrożenie czy wsparcie realizacji funkcji ochronnej BPN?*
12. Wieś, rolnictwo, agrobiznes polski pięć lat po akcesji do UE, Warszawa, Wydział V PAN, KER PAN, 2009.
Referat: *Środowiskowe efekty wspierania rozwoju obszarów wiejskich z funduszy unijnych*
13. Wielofunkcyjność rolnictwa – podstawy identyfikacji, kwantyfikacji oraz powiązania z instrumentami polityki rolnej, Warszawa, IRWiR PAN, 2009.
Referat: *Działalność rolnicza w Dolinie Biebrzy – elementy symbiozy i konfliktu*
14. Europejska Sieć Ekologiczna NATURA 2000 w procesie długofalowego rozwoju gmin nadmorskich Polski, Darłowo, Związek Miast i Gmin Morskich, Min. Środowiska, 2009.
Referat: *Konflikt sieci Natura 2000 z procesem rozwoju gminy*
15. Rozwój regionalny a rozwój zrównoważony, Białystok, UwB, 2008.
Referat: *Wpływ Sektorowego Programu Operacyjnego „Rolnictwo” na środowisko przyrodnicze*
16. Podlasie – kierunki zmian, Białystok, UwB, 2006.
Referat: *Rozwój obszarów wiejskich w regionie Puszczy Białowieskiej*
17. XIII Kongres SERiA, Poznań, AR, 2006.
Referat: *Przyczyny i skutki wzrostu zainteresowania aspektem środowiskowym w polityce rolnej UE*
18. Kraina Żubra – zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w regionie Puszczy Białowieskiej w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe, Hajnówka, Euroregion PB, 2006.
Referat: *Wizja, misja, cele zintegrowanej strategii rozwoju obszarów wiejskich Puszczy Białowieskiej*
19. Sustainable development of rural areas – experience of different countries in Europe, Warszawa, IRWiR PAN, 2005.
Referat: *The role of public support in the development of organic farming in Poland*
20. South West Rural Research Network Seminar, Exeter, Center for Rural Research University of Exeter, 2005.
Referat: *Polish agriculture and the natural environment*
21. Polska wieś 2025 – wizja rozwoju, Warszawa, IRWiR PAN, 2005.
Referat: *Wizja zrównoważonego rozwoju polskiej wsi unijnej i postindustrialnego rolnictwa w perspektywie 2025 r.*
22. Znaczenie turystyki w rozwoju regionu, Hajnówka, WWF, 2004.
Referat: *Turystyka wiejska na obszarze gmin Puszczy Białowieskiej – stan i perspektywy rozwoju*
23. Informacja i promocja w turystyce, Rudka, PB, 2002.
Referat: *Problemy rozwoju gospodarki turystycznej na obszarach chronionych*
24. Wyzwania stojące przed rolnictwem i wsią u progu XXI wieku, Wrocław, AE, 2003.

- Referat:** *Wsparcie gospodarstw rolnych w ramach programów rolnośrodowiskowych UE*
25. Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej UE, Rajgród, UwB, 2003.
Referat: *Programy rolnośrodowiskowe jako element polityki strukturalnej Unii Europejskiej*
 26. Rozwój przedsiębiorczości regionalnej i samorządowej z wykorzystaniem infrastruktury wodnej województwa podlaskiego, Augustów, SITWM, 2003.
Referat: *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich regionu podlaskiego*
 27. Ekonomiczno organizacyjne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, Kraków, AR, 2001.
Referat: *Turystyka w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*
 28. Gospodarowanie na obszarach chronionych, Rajgród, UwB, 2001.
Referat: *Obszary chronione jako strefa społeczno-gospodarcza*
 29. Podlasie – dekada szansy, Kukle, UwB, 2001.
Referat: *Ograniczenia funkcjonowania i rozwoju gmin położonych na obszarze Białowieskiego Parku Narodowego*
 30. Kształtowanie środowiska, Olsztyn, UWM, 2001.
Referat: *Edukacja ekologiczna jako forma przeciwdziałania zagrożeniom środowiska przyrodniczego*
 31. Strategia inwestowania i rozwoju przedsiębiorstw oraz kształcenia kadr w gospodarce żywnościowej XXI w., Szczecin, AR, 2001.
Referat: *Edukacja jako czynnik kształtowania świadomości ekologicznej na obszarach wiejskich*
 32. Finansowe aspekty funkcjonowania podmiotów gospodarczych, Białystok, UwB, 1999.
Referat: *Ekonomiczno-finansowe implikacje podejmowania działań proekologicznych w gospodarstwie rolnym*
 33. Rozwój regionalny – problemy i ujęcia ilościowe, Białystok, UwB, 1999.
Referat: *Przyrodnicze uwarunkowania gospodarowania na obszarach chronionych Polski północno-wschodniej*
 34. Responsible resource use in a global economy, Salt Lake City, AAEA, 1998.
Referat: *Agriculture vs. environment and the fate of farmers*
 35. Agrobiznes i rozwój terenów wiejskich w krajach Europy Środkowej w aspekcie integracji z Unią Europejską, Wrocław, SERiA, 1998.
Referat: *Organizacja dystrybucji żywności ekologicznej w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej*
 36. Wzrost konkurencyjności regionu. Białystok, UwB, 1998.
Referat: *Competitiveness of regions of priority protected function*
 37. Agrobiznes w regionie południowo-wschodniej Polski, Rzeszów, AR, 1998.
Referat: *Ograniczenia wzrostu popytu na produkty rolnictwa ekologicznego w Polsce*
 38. Mechanizmy i uwarunkowania ekorozwoju II, Rajgród, PB, 1998.
Referat: *Ekonomiczne aspekty wprowadzania proekologicznych ograniczeń gospodarowania w rolnictwie*
 39. Innovation for innovation; the organization of innovation processes in agriculture, Zandvoort, Agricultural Economics Research Institute (LEI-DLO), 1997.
Referat: *Environmental protection and innovations in agriculture*
 40. Rozwój gospodarczy i zmiany strukturalne w ujęciu regionalnym, Białystok, UwB, 1997.
Referat: *Działalność gospodarcza w rejonach o nadrzędnej funkcji ochronnej*
 41. Scenariusze ekorozwoju przy różnym poziomie gospodarki, Kraków, AGH, 1996.
Referat: *Wybrane problemy gospodarowania w rolnictwie na obszarach chronionych*
 42. Mechanizmy i uwarunkowania ekorozwoju, Białystok, PB, 1996.
Referat: *Źródła zagrożeń równowagi środowiskowej obszarów chronionych*
 43. Białoruskojskie sielo; przeszłoje, nastojaszczije, buduszczije, Gorki, Białoruska AR, 1996.
Referat: *Ekologiczneskoje sielskoje choziajstwo i intiegrirowannoje choziajstwo kak faktor razwija agrobizniesa na ochraniajemych tieritoriach*
 44. Makroregion północno-wschodni w transformacji gospodarczej Polski, Rajgród, FUW, 1996.
Referat: *Ekonomiczno-organizacyjne przekształcenia spółdzielni wiejskich w Polsce północno-wschodniej na przykładzie gminy Narewka*

45. Zmiany w ekonomicznym otoczeniu rolnictwa, Siedlce, WSRP, 1996.
Referat: *Przekształcenia spółdzielni wiejskich w Polsce północno-wschodniej na przykładzie gminy Narewka*
46. Ekologiczne i ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarczego w Karpatach Południowo-Wschodnich, Solina, AR Kraków, 1995.
Referat: *Możliwości rozwoju obszarów o wysokich walorach środowiska przyrodniczego w oparciu o lokalne zasoby przyrody*
47. Agrobiznes – stan i możliwości rozwoju, Siedlce, WSRP, 1995.
Referat: *Możliwości rozwoju agrobiznesu w oparciu o lokalne zasoby przyrody*
48. V Ogólnopolskie Forum „Ekologia Wsi”, Solina, CEEW Krosno 1995.
Referat: *Rozwój obszarów wiejskich o wysokich walorach środowiska naturalnego*
49. Ogólnopolskie Forum Ekologiczne, Gorzów Wlkp., IBiEN, 1995.
Referat: *Ekonomiczna efektywność gospodarowania zasobami przyrody*
50. Agrobiznes jako podstawa rozwoju gospodarczego regionu rolniczego, Lublin, AR, 1995.
Referat: *Zmiany w ekonomicznym otoczeniu rolnictwa gminy Narewka*

Warszawa, 06.02.2012

